

O MEDALJONU CARICE FAUSTINE MLAĐE IZ PODGRAĐA KOD BENKOVCA

UDK: 904 (497.5) "652"

Primljeno/Received: 2002. 01. 07.

Prihvaćeno/Accepted: 2002. 04. 11.

Tomislav Šeparović

HR 21000 Split

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Stjepana Gunjače b. b.

Tema rada je rimski brončani medaljon s likom carice Faustine Mlade iz Podgrađa kod Benkovca koji se čuva u numizmatičkoj zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Medaljon je pronađen in situ unutar slučajno otkrivenog paljevinskog groba u podnožju gradine na kojoj se u rimsko doba nalazio municipij Aserija. Riječ je o primjerku koji pripada tipu uokvirenih medaljona kakvi su se kovali od vremena Hadrijana do u prvu polovicu 3. stoljeća, a nešto češće u razdoblju Antonina. Po prikazu na reversu može se zaključiti da je bio u funkciji strenе, odnosno dara, koji se poklanjao prilikom proslave blagdana Nove godine.

Ključne riječi: medaljon, numizmatika, Faustina Mlada, Podgrađe, Aserija, Fortuna, strenа

Među značajnim spomenicima rimskog porijekla koji se čuvaju u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika je i brončani medaljon carice Faustine Mlade. Mada već objavljen u članku nekadašnjeg kustosa Muzeja hrvatskih starina Pavla Pauscha (Pausch 1932), te u djelu Jocelyn M. C. Toynbee o rimskim medaljonima (Toynbee 1944: 145, T. XVII 1), ovaj izuzetno lijep i rijedak primjerak ostao je kod nas gotovo nepoznat. Stoga ćemo u ovome radu o njemu malo detaljnije progovoriti i dati mu pozornost kakvu po svojoj važnosti zaslužuje. Usput ćemo se dotaknuti i rimskih medaljona općenito, budući da oni predstavljaju numizmatičku kategoriju o kojoj posebice u našoj stručnoj literaturi nije mnogo pisano.

Medaljoni u pravom smislu riječi su brončani, novcu slični proizvodi rimskih kovnica, izrađivani u obliku okruglih pločica, koji su se kao spomenički darovi dijelili u raznim prigodama (Toynbee 1944: 15-21; Kos 1998: 230-231). Poglavitno se to odnosi na događaje vezane za vladarsku obitelj kao što su rođenja, posvojenja, vjenčanja i smrti, te dolasci i odlasci careva. Također su dijeljeni prigodom proslava vjerskih blagdana, kao darovi za Novu godinu, te u raznim drugim svečanim prilikama (Toynbee 1944: 73-111). Pri tom su, bogato ukrašeni portretima careva i carica, kao i različitim prikazima iz rimske religije

i povijesnih događanja, služili označavanju nečega i uspomeni na nešto, te su kao takvi bili veoma efikasno sredstvo propagande. Izrađivali su se u ograničenom broju, pa je to razlog da ih rijetko nalazimo. Pravi medaljoni se od novca razlikuju u prvom redu po promjeru, težini i debljini, ali također i po boljem stilu izrade motiva izvedenih u visokom reljefu (Breglia 1961: 946, 947). Oni koje nazivamo bimetalnim medaljonima imali su središnji dio izrađen od mekšeg metala bakra, dok im je rub bio izrađen od tvrde mjedi (Kos 1998: 231). Upotrebom dvije vrste materijala u različitim tonovima postizala se plastičnost koja je naglašavala središnji prikaz. Ovdje moramo napomenuti da postoje i medaljoni od plemenitih metala koji su, za razliku od onih brončanih, mogli ući u redovan optjecaj, a imali su višestruku vrijednost u odnosu na osnovnu novčanu jedinicu. Stoga se oni u stručnoj literaturi često nazivaju novčanim medaljonima (Toynbee 1944: 22-24). Poznati su također i pseudomedaljoni koji su se kovali u istim kalupima kao i sesterciji, mjedeni novci velikog promjera, ali su se od ovih razlikovali po debljini i težini, kao i po tome što poput pravih medaljona nisu ulazili u redovan optjecaj (Toynbee 1944: 24-27; Kos 1998: 231). Posebnu vrstu čine kontornijati, brončani kasnoantički medaljoni s prikazima careva iz ranijih stoljeća, koji su vjerojatno služili kao sredstvo kojim

sl. 1 - avers medaljona iz Podgrađa (snimio: Zoran Alajbeg)

se propagirala stara rimska religija u doba kada kršćanstvo sve više uzima maha i postaje dominantno (Toynbee 1944: 234-236; Kos 1998: 180-181).

Faustinin medaljon iz Podgrađa jedini je primjerak rimskih medaljona koji se danas čuva u numizmatičkoj zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (sl. 1 i 2)¹. Riječ je o tipu veoma rijetkih uokvirenih medaljona, čiju važnost osobito povećava činjenica da je pronađen *in situ* u zatvorenoj grobnoj cjelini. Budući da je ovaj tematski Muzej bio od svoga osnutka usmjeren istraživanju i sabiranju starohrvatskih i drugih srednjovjekovnih spomenika, prava je sreća što je ovaj značajan spomenik rimske numizmatike

ipak otkupljen i na taj način spašen. Zanimljivo je da se na priznamicama pohranjenim u arhivu Muzeja u nekoliko navrata spominju otkupi rimskih medaljona. Pitanje je, međutim, je li ovdje doista riječ o pravim medaljonima ili se pak misli na mjedene novce velikog promjera tj. sestercije.²

Više različitih rimskih medaljona pohranjeno je i u drugim hrvatskim muzejima, no, recimo odmah da je naš primjerak jedini koji pripada tipu uokvirenih medaljona, kao i jedini s likom carice Faustine Mlade³. Najviše ih je u Arheološkom muzeju u Zagrebu gdje se čuva ukupno četrnaest primjeraka od kojih su neki srebrni. Sve ove medaljone kao cjelinu objavila je Z.

¹ Zahvaljujem gospodinu Zoranu Alajbegu na snimljenim fotografijama, te gospođi Silvani Juraga na izrađenim likovnim priložima. Na susretljivosti i suradnji zahvaljujem gospođi Ariandi Albrecht.

² Na priznamicama se spominje ukupno 14 medaljona, od kojih je 12 iz Burnuma, dok su 2 iz Knina. Budući da je već njihov veliki broj prilično sumnjiv, a s obzirom da danas u Muzeju HAS osim Faustininog nema niti jednog drugog medaljona, moguće je da je ovdje doista u većini slučajeva riječ o novcu velikog promjera tj. sestercijima.

³ Na podacima o medaljonima u muzejskim zbirkama zahvaljujem kolegama Ivi Maroviću, Zdenki Dukat i Hermeni Göricke-Lukić.

sl. 2 - revers medaljona iz Podgrađa (snimio: Zoran Alajbeg)

Dukat (Dukat 1996). Među njima primjerku Faustine Mlađe iz Podgrađa vremenski bi najbliža bila dva medaljona od kojih jedan, porijeklom iz Siska, pripada Antoninu Piju, dok je drugi Faustine Starije, pronađen u Akvileji, nekad bio dio privatne zbirke poznatog numizmatičara Benka Horvata (Horvat 1928; Dukat 1996: 140) (sl. 3). Istom razdoblju pripada i brončani medaljon Antonina Pija iz Arheološkog muzeja u Splitu u čijoj se numizmatičkoj zbirki čuva i nekoliko kontornijata (Marović 1966: 38) Muzej Slavonije u Osijeku posjeduje zbirku od desetak medaljona. Među njima su neki s poznatim mjestom nalaza, na čiju je

važnost još 1900. godine upozorio muzejski kustos V. Celestin (Celestin 1900). Iz razdoblja Antonina u ovoj se zbirki nalazi primjerak s likom cara Komoda, sina Faustine Mlađe, kovan 183. godine (Celestin 1900: 239-243; Göricke-Lukić 1997: 101).

Prema Pauschovom izvješću medaljon Faustine Mlađe pronađen je unutar paljevinskog groba koji je u jesen 1932. godine slučajno otkrio Roko Golem iz Lisičića obrađujući svoju zemlju ispod Gradine, na kojoj se u rimsko doba nalazio municipij Aserija, a koja danas pripada selu Podgrađe kod Benkovca. (Pausch 1932: 415).⁴ Dimenzije groba bile su 1x1 m

⁴ Aserija je, uz Burnum kod Ivoševaca i Varvariju, današnji Bribir, najznačajniji rimski arheološki lokalitet istraživani prijelazu 19. u 20. stoljeće u organizaciji nekadašnjeg Muzeja hrvatskih starina. Iskopavanja na ovome mjestu otpočeo je fra Lujo Marun 1897. godine na poziv tamošnjeg župnika fra Pavla Perišića. No, Marunov interes bio je prvenstveno usmjeren starohrvatskom razdoblju, pa je istraživanje antičkih spomenika, kojih na ovome mjestu nije nedostajalo, ubrzo prepustio Arheološkom zavodu iz Beča. Uz objavljene izvještaje s ovih istraživanja, dragocjene podatke o ovom lokalitetu sadrže i Marunovi Starinarski dnevnički. Tako Marun piše o devastaciji rimske nekropole od strane mještana koji su otuđivali i raznim privatnim osobama prodavali mnoge vrijedne spomenike. Među njima spominju se fibule, staklene i keramičke posude, lucerne, te osobito vrijedna bakrena kutija s umetnutim srebrnim listićima koja je služila za toaletni pribor.

dok mu je dubina iznosila 0,80 m. Grob je bio obzidan nepravilno tesanim kamenjem povezanim žbukom i s nešto ulomaka opeke, dok je s gornje strane bio pokriven pločama. U njemu su, osim medaljona, pronađeni još neki predmeti koji danas, na žalost, nisu sačuvani.⁵

Medaljon se sastoji od središnjeg dijela, te rubnog kružnog okvira. Težak je 125,82 gr., promjer mu je 7,5 cm., promjer središnjeg dijela 4,3 cm. Središnji dio je s obje strane ispunjen reljefnim prikazom obrubljenim kružnim rebrastim nazubljenim zadebljanjem. Rubni kružni okvir ukrašen je dvama paralelnim uzdužnim žljebovima i napuknut na tri mjesta. Na površini obje strane medaljona većim je dijelom sačuvana fina zelena patina.

Ono što ovaj medaljon posebno ističe je rubni kružni okvir, po čemu on predstavlja jedinstveni takav primjerak na području Hrvatske.⁶ Ovakvi uokvireni medaljoni javljaju se u doba Hadrijana, a traju do u prvu polovicu 3. stoljeća. Nešto su češći za vladanja Antonina od kada potječe i naš primjerak, ali je i ovih do danas sačuvano relativno malo (Toynbee 1944: 17)⁷. Kao neke od najljepših primjeraka ove vrste možemo ovdje istaknuti tri medaljona od kojih su dva Antonina Pija iz Museo Nazionale u Rimu i Museo Nazionale u Napulju, te medaljon Marka Aurelija iz Cabinet des Médailles u Parizu (Cesano 1934 : T. CXLV 2) (sl. 4). Jedina prava analogija za naš medaljon potječe iz Rima, no ovaj je primjerak u nekom kasnijem vremenu prerađen na način da mu je prikaz na reversu djelomice krivotvoren (Gnecchi 1912: 41, T. 70, 1). Inače, u antoninsko doba umijeće graviranja kalupa za kovanje brončanih medaljona doseglo je svoj vrhunac, a umjetničkoj ljepoti medaljona ovog vremena teško da ima premca u cijeloj rimskoj numizmatici. O tome nam živo svjedoči i naš medaljon koji predstavlja pravo malo graversko remek djelo. Budući da su medaljoni kao i novci u redovnom optjecaju kovani u službenim carskim kovnicama, nema nikakve sumnje da je ovaj medaljon kovan u rimskoj kovnici koja je u doba Antonina imala apsolutni monopol u kovanju novca (Mattingly & Sydenham 1930: 1; Toynbee 1944: 45).

Na aversu medaljona prikazano je poprsje carice Faustine Mlađe okrenuto nalijevo. Preko ramena ima prebačen ogrtač. Kosa joj je oblikovana u frizuru koja se sastoji od više nizova uvojaka i punde karakteristične za antoninsko doba. Uokolo prikaza teče legenda FAVSTINA AVGVSTA.

sl. 3 - medaljon Faustine Starije, Arheološki muzej Zagreb (crtež: Silvana Juraga)

Na medaljonu, dakle, imamo portret carice koja se, pravim imenom *Annia Galeria Faustina*, rodila između 125. i 130. godine od majke Faustine Starije i oca cara Antonina Pija (Bersanetti 1932). 145. godine udala se za Antoninovog Cezara Marka Aurelija, da bi godinu kasnije, nakon rođenja najstarijeg djeteta, dobila naslov Augusta što je potvrđeno legendama na novcu (Stevenson 1982: 375). U braku s Markom Aurelijem rodila je mnogobrojnu djecu među kojom je najpoznatiji budući car Komod. Supružnika je, nakon što se ovaj popeo na prijestolje, često pratila u ratnim pohodima, te je zato kao prva carica bila počašćena naslovom *mater castrorum* (Bersanetti 1932). Za jednog od takvih pohoda na Istok 175. godine Faustina se razboljela i umrla u Halali u Kapadokiji (Stevenson 1982: 375). Nakon smrti je divinizirana, a u samoj Halali podignut je hram njoj posvećen. Za brigu o održanju njezinog kulta bile su zadužene posebne svećenice, a ponovo je, kao već i za njenu majku Faustinu Stariju, osnovana dobrotvorna ustanova tzv. *puellae faustinianae*. U hramu Venere u Rimu je uz statu Marka Aurelija bila postavljena i njena statua, a njoj u čast podignut je i žrtvenik gdje su mladenci žrtvovali prije vjenčanja (Bersanetti 1932).

Portreti Faustine Mlađe prisutni su na novcu emitiranom već u doba njena oca Antonina Pija, pa do kraja vladanja Marka Aurelija, koji je nakon 175. godine kovao komemorativne novce s njenim likom (Mattingly & Sydenham 1930: 191-194, 268-274, 344-351; Stevenson 1982: 375). Na svima njima moguće je pratiti promjene u fizionomiji vidljive na caričnim portretima od mlade djevojke do sasvim zrele žene i

⁵ To su bili srebrna koljenasta fibula s lancem od srebrnih savijenih žica na kojem su visjeli scroliki i lunulasti privjesak, zatim željezne škare, te lucerna sa žigom CERALIS. Prema priznanici koja se čuva u arhivu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika svi ovi predmeti, uključujući i medaljon, otkupljeni su od nalaznika dana 1. 11. 1932. za 620 dinara.

⁶ Ova tvrdnja temelji se na objavljenom materijalu kao i na dostupnim podacima iz hrvatskih muzeja. Privatne zbirke nisu razmatrane.

⁷ J. M. C. Toynbee je ustanovila da je pred Drugi svjetski rat u svjetskim zbirkama i muzejima bilo poznato nešto manje od 100 ovakvih medaljona od kojih je 57 iz razdoblja Antonina.

sl. 4 - medaljon Marka Aurelija, *Cabinet des Médailles Paris* (crtež: Silvana Juraga)

majke trinaestoro djece. Ustanovljeno je da se na do sada poznatim portretima ove carice javlja ukupno sedam različitih frizura koje mogu poslužiti za točnu dataciju (Felletti Maj 1960: 601). Portret s našeg medaljona po svojim osobinama pripada bez sumnje razdoblju između Faustinine udaje za Marka Aurelija i njene smrti 175. godine. Primjerci novca s njenim likom čuvaju se i u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a potječu iz Ivoševaca i Nadina. Prema Marunovim podacima, nekad su se u ovom Muzeju nalazili i oni s gradine Topolje, zatim Vrlike, Koljana, te Knina (Marun 1998: 73, 94, 110, 191).

Na reversu medaljona prikazana je personifikacija sreće, božica Fortuna, koja u liku do pasa gole mlade žene sjedi na prijestolju držeći rog obilja u desnici, te kormilo koje naslanja na kuglu u ljevici. Na glavi joj je dijadema, a preko nogu ima prebačen ogrtač. Ispred nje stoji dječak pružajući joj klasje. Iza nje nalazi se stup s profiliranim vrhom na kojem je kipić personifikacije Nade (*Spes*).

Kultu božice Fortune Rimljani su pridavali veliku važnost, čemu u prilog govori činjenica da je samo na području grada Rima njoj bilo posvećeno blizu trideset hramova (Stevenson 1982: 394; Mancini 1932: 753). Običan puk štovao ju je kao hirovitu božicu koja je posve po svojoj volji ljudima dijelila dobro i zlo bez obzira na zasluge (Mancini 1932: 753). Međutim, Fortunu su obožavali i mnogi poznati rimski državnici i vojskovođe. Tako je npr. Sula sve svoje uspjehe pripisivao baš ovoj božici, te je zbog toga sam sebe nazvao Felix (Stevenson 1982: 394). Prikazi Fortune

javljaju se na velikom broju carskog novca od Augusta do Dioklecijana. Najčešće je prikazana kao mlada žena odjevena u stolu, kako stoji ili sjedi držeći u desnici kormilo naslonjeno na pramac broda ili na kuglu, a u ljevici rog obilja koji je njezino glavno i neizostavno obilježje (Stevenson 1982: 394). Prema rimskom vjerovanju Fortuna je rogom obilja dijelila bogatstvo i blagostanje, dok joj je kormilo služilo za upravljanje ljudskim poslovima i sudbinama (Mancini 1932: 753). Na nekim tipovima novca ona se prikazuje s kotačem do nogu ili ispod sjedala. Ponekad ona drži glasničku palicu kaducej ili naslanja ruku na stupić, a javlja se i u društvu s drugim božanstvima kao što je personifikacija Nade (*Spes*) (Stevenson 1982: 394). Po legendama na novcu vidimo da su Rimljani Fortuni davali brojne pridjevke, a najčešće se javlja kao *Fortuna Augusta* ili *Augusti*. Prikazu Fortune s našeg medaljona ikonografski bi najviše odgovarali prikazi Fortune Redux kojoj se žrtvovalo i zahvaljivalo za sretan povratak vladara, ali i oni Fortune Muliebris, ženama naklonjene božice, koji se javljaju na denarima Faustine Mlađe (Mattingly & Sydenham 1930: 269). Izgleda da je ova carica osobito štovala upravo Fortunu Muliebris kojoj je dugovala zahvalnost zbog toga što je imala čast da se rodi kao kći jednoga cara i da se kasnije uda za drugoga (Stevenson 1982: 396). No, mada imaju odgovarajuća obilježja, ni jedna ni druga Fortuna nisu inače prikazivane unutar scene kakva je na našem medaljonu. Fortuna Redux se čak i ne javlja u redovnim emisijama novca kovanim s likom Faustine Mlađe. Prikaz koji uz sjedeću Fortunu s odgovarajućim obilježjima uključuje

i golog dječaka s klasjem⁸ i stup s personifikacijom Nade (*Spes*) javlja se na još dva Faustina medaljona. Jedan potječe iz Madrida i prilično je istrošen (Gnecchi 1912: 41, T. 69, 1), dok je drugi već spomenuti medaljon iz Rima na kojem su u kasnijem vremenu izvedene neke preinake i to tako da su se izgubili bitni detalji (Gnecchi 1912: 41, T. 70, 1)⁹. Izravnu analogiju za ovaj prikaz imamo i na reversu brončanog medaljona Julije Domne, žene Septimija Severa, koji se čuva u Jameson zbirci u Parizu (Gnecchi III, 1912: T. 94, 9; Toynbee 1944: 90, T. XV 4). Pored identičnog prikaza ovdje je prisutna i legenda *Fortunae Felici*, te stoga možemo pretpostaviti da i na našem medaljonu mlada žena koja sjedi predstavlja Fortunu s imenom odnosno pridjevkom *Felix*.

Prikaz na reversu upućuje na zaključak da je naš medaljon poslužio za darivanje prigodom proslave Nove godine. Da bismo to pojasnili moramo najprije nešto reći o ovom Rimljanima neobično omiljenom blagdanu, za koji je usko bio vezan običaj darivanja različitih prigodnih predmeta, pa je stoga svakako predstavljao neobično važan povod za emitiranje medaljona koji su služili u tu svrhu (Toynbee 1944: 73)¹⁰. Veliko značenje dana same Nove godine od početka carstva povezano je sa sve većim utjecajem astrologije, a svoje korijene ima u starom rimskom vjerovanju u znamenje (Nilsson 1937: 151). Prema tom vjerovanju, što se čovjeku na taj dan dogodi bio je znamen za cijelu iduću godinu. Toga dana Senat bi održao kratko zasjedanje na kojem bi se izrađivao horoskop za nadolazeću godinu, zaželjele bi se dobre želje i razmijenili darovi poput štednih kasica, novca, te medaljona koji su pri tom simbolizirali pravi novac (Nilsson 1937: 151). Ovi darovi nazivali su se *strenae*, a predstavljali su nastavak starog rimskog običaja po kojem su se uz želje za sreću razmjenjivale grančice (Maynial 1905: 1531). Prema Plautu *strena* je znamen Nove godine i znači proročanstvo, a na starom sabinskom jeziku ona označava zdravlje (Nilsson 1932: 352). Službene želje i darovi prenijeli bi se na 3. siječnja što je u narodu postalo jako omiljeno, pa je ovaj dan uskoro bio najraskošnije slavljen blagdan koji je objedinio i stare rimske praznike Saturnalije i Kompitalije (Nilsson 1937: 152). Osobito je značajno ovdje napomenuti da su mnogi carevi forsirali održavanje ovih običaja te stoga nije čudno da su se oni raširili

i među običnim pukom. Recimo ovdje i to da je početkom petog stoljeća običaj darivanja za Novu godinu prerastao u obvezu odnosno porez koji je car Honorije regulirao, a Lav konačno ukinuo (Nilsson 1932: 353).

Za medaljone koji su se darivali prilikom proslave Nove godine karakteristično je da nose prikaze koji simboliziraju različite dobre želje koje bi se na taj način upućivale određenim osobama. Osobito su česti mitološki prikazi koji se mogu dovesti u vezu sa željama za dobrim urodom odnosno plodnošću zemlje. Tako, na primjer, na jednom medaljonu Antonina Pija želje za plodnom i uspješnom Novom godinom izražene su prikazom polugolog Genija (*Genius Anni* ili *Genius Saeculi*) koji ruku naslanja na kružni zodijski pojas unutar kojega su četiri godišnja doba u liku mladih žena. Pored njih, kao simbol mladog ljeta, stoji goli dječak (*putto*) s rogom obilja preko ramena (Gnecchi II, 1912: T. 48, 9; Toynbee 1944: 90-91). Na nekim medaljonima Julije Mameje i Salonine prikazana su četiri godišnja doba u obliku dječaka koji raširenih ruku prihvaćaju sadržaj roga obilja. Sadržaj prosipa carica u liku Abundancije koju slijede Liberalitas i Felicitas, dok joj je pored nogu Fortunino kormilo (Gnecchi II, 1912: T. 100, 7, T. 115, 8; Gnecchi III, 1912: T. 153, 1; Toynbee 1944: 92). Želja za plodnom nadolazećom godinom izražena je na novogodišnjim medaljonima prikazima božica Telure i Cerere, kao i prikazima drugih božanstava koja se na bilo koji način mogu dovesti u vezu s plodnošću zemlje i poljodjelstvom poput Sunca (*Sol*), Triptolema i Providencije (Toynbee 1944: 94).¹¹ Prikazi Bonus Eventus, zatim Merkura kao simbola novogodišnje sreće, te Jana, boga svakoga početka, također se javljaju na ovakvim medaljonima, osobito u prvoj polovici drugog stoljeća (Toynbee 1944: 93-94). Legende na njima najčešće su povezane sa željom za srećom, te se u njima često spominju riječi *felicitas* ili *felix* npr. *temporum felicitas*, *saeculi felicitas*, *felicia tempora*, što se dovodi u vezu i sa željom za plodnošću zemlje u godini koja dolazi (Toynbee 1944: 90). Riječ *felix* imamo i kao pridjevak u legendi *Fortunae Felici* na reversu medaljona Julije Domne iz Pariza s prikazom, kao što smo već ranije naveli, istovjetnim onome na reversu Faustininog medaljona iz Podgrađa. Sreća, nada i obilje, koji su ovdje simbolično prikazani, te

⁸ Pausch navodi da bi goli dječak s klasjem možda mogao biti Triptolem koji je, prema grčkoj mitologiji, prvi čovjek koji je naučio kako treba uzgajati žitarice. S obzirom na namjenu medaljona o kojoj će kasnije u tekstu biti riječi, ovu mogućnost nikako ne treba zanemariti.

⁹ Fortuni su produžene ruke tako da izgleda kao da ne drži rog obilja; kormilo je neobičnog oblika, a kugle na koju je naslonjeno više nema; žitno klasje u rukama golog dječaka pretvoreno je u neki nejasan predmet koji kao da Fortuna pruža dječaku a ne obrnuto.

¹⁰ Postoje i medaljoni koje je car dijelio prilikom vladarske Nove godine u što se ubraja dan stupanja na prijestolje, dan kada je car prvi put dobio tribunicia potestas, te 10. prosinca kada se ova titula obnavljala.

¹¹ Božica providnosti u nekim je slučajevima prikazana kao žena koja žanje.

goli dječak s klasjem koji aludira na plodnost zemlje (vidi bilj. 8), očito odražavaju dobre želje koje su se upućivale za Novu godinu. Stoga je posve sigurno da je i Faustinin medaljon bio u funkciji strene, odnosno novogodišnjeg dara, koji je nekome bio poklonjen prigodom proslave ovoga blagdana. Osmijeh na licu Fortune koja sjedi garantirao je sretnoj osobi koja ga je dobila uspješnu nadolazeću godinu. Ta ga je osoba kao drag predmet ponijela na vječni počinak podno rimskoga municipija Aserije u kojemu je vjerojatno za života prebivala.

Na kraju zaključimo ovaj rad konstatacijom da je medaljon Faustine Mlađe iz Podgrađa izuzetno značajan spomenik rimskog doba kako po svojoj rijetkosti tako i po činjenici da je pronađen *in situ* kao dio zatvorene grobne cjeline. Po svojim osobinama on svakako pripada među najljepše i najvrednije primjerke rimskih brončanih medaljona uopće.

POPIS KRATICA

DAGR	- Charles Daremberg - Edmund Saglio, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris
EI	- Enciclopedia italiana, Roma
Enc. Art. Ant.	- Enciclopedia dell' Arte Anticha, Roma
GZMBiH	- Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo
RE	- Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
RIC	- Roman Imperial Coinage, London
VAHD	- Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
VHAD	- Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb

POPIS LITERATURE

Bersanetti 1932	G. M. Bersanetti: Faustina Minore, EI, XIV,906.
Breglia 1961	L. Breglia: Medaglione, Enc. Art. Ant. IV., 944-948.
Celestin 1900	V. Celestin: Rimski medailloni, GZMBiH, XII., 227-255.
Cesano 1934	S. L. Cesano: Medaglione, EI, XXII, 684-685.
Dukat 1996	Z. Dukat: Rimski carski medaljoni, u: Muzeopis...1846 - 1996., Zagreb.
Felletti Maj 1960	B. M. Felletti Maj: Faustina Minore, Enc. Art. Ant. III., 601 - 603.
Gnecchi 1912	F. Gnecchi: I Medaglioni Romani I-III, Milano.
Göricke-Lukić 1997	H. Göricke-Lukić: Numizmatički odjel u: Blago muzeja Slavonije, Osijek., 95 - 115.
Horvat 1928	B. Horvat: Nepoznat brončan medaljon carice Faustine Senior, VHAD, N. S. XV, 263-269.
Kos 1998	P. Kos: Leksikon antičke numizmatike (priredio Ž. Demo), Zagreb.
Mancini 1932	G. Mancini: Fortuna, EI, XV, 753-754.
Marović 1966	I. Marović: Stanje i problemi numizmatičkog kabineta Arheološkog muzeja u Splitu, Numizmatičke vijesti 24, Zagreb., 36-41.
Marun 1998	L. Marun: Starinarski dnevni (priredila M. Petrincec), Split..
Maynial 1905	E. Maynial: Strenae, DAGR IV/2, 1530-1532.
Mattingly & Sydenham 1930	RIC III., (Antoninus Pius to Commodus).
Nilsson 1937	M. P. Nilsson: Neujahr, RE, 148-152.
Nilsson 1932	M. P. Nilsson: Strena, RE, 351-353.
Pausch 1932	P. Pausch: Bronzani medaljon Faustine Mlađe, VAHD L, 1928/29, 415 - 416.
Stevenson 1982	S. W. Stevenson A Dictionary of Roman Coins, London.
Toynbee 1944	J. M. C. Toynbee: Roman Madallions, Numismatic Studies 5, New York.

SUMMARY

MEDALLION OF THE EMPRESS FAUSTINA THE YOUNGER FROM PODGRAĐE
NEAR BENKOVAC

Key words: medallion, numismatics, Faustina the Younger, Podgrađe, Asseria, Fortuna, *strena*

The topic of this paper is the medallion of the empress Faustina the Younger from the numismatic collection of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split. It belongs to the type of the so called framed medallions. This example is particularly important because it was found *in situ* in a closed grave. Given that the mentioned Museum since establishment has been primarily oriented towards the research and collecting of the Old-Croatian and other medieval monuments, it is quite fortunate that this important piece of Roman numismatics was bought and saved. According to the report of the Museum curator P. Pausch, the medallion was found in course of agricultural cultivation of the land below the hillfort that used to be the Roman *municipium Asseria* and now belongs to the village Podgrađe near Benkovac. Dimensions of the grave in which it was discovered were 1 x 1 meters and it was 0.8 meters deep. The walls of the grave were made of irregularly cut stones and mortar with some brick fragments. It was covered with stone plates. Other objects were found in the grave beside the medallion, but unfortunately they have been lost: a silver jointed fibula with a chain of silver looped wires with a heart-shaped and a crescent-shaped pendant, a pair of iron scissors and a lamp with the mark *CERIALIS*.

Medallion consists of a central piece and a circular frame. It weighs 125.82 grams and its diameter is 7.5 centimeters. The central piece has diameter of 4.3 centimeters. The central part has scenes depicted in relief on both sides bordered by circular ribbed, indented ridge. The circular frame is ornamented with two parallel flutes and it has cracked in three places. Both sides of the medallion are covered to a large extent by fine green patina.

The circular frame makes this medallion a unique example in Croatia. Such framed medallions appeared at the time of Hadrian and they continued to be made until the first half of the 3rd century. They were somewhat more frequent during the period of Antonines, but relatively few of them have been preserved. Our example belongs to that group. At the time of Antonines the art of mould graving for bronze medallion minting reached its peak and the artistic beauty of those medallions remained unparalleled in the whole Roman numismatics. Our medallion is also a real masterpiece of engraving. Given that medallions, like coins in regular circulation, were minted in official imperial mints, the medallion must have been made in the mint of Rome that had an absolute monopole over coin minting during the Antonines' rule.

The obverse of medallion shows the torso of the empress Faustina the Younger turned to the left. She has a cloak over her shoulder. Her hair forms several rows of locks and a bun characteristic for the time of Antonines. The legend *FAVSTINA AVGVSTA* runs around the depiction.

The portrait of Faustina the Younger was already present on the coinage of her father, Antonin Pius, and it continued to appear until the end of the rule of Marcus Aurelius, who, after 175 AD, minted memorial coins with her portrait. Portraits of the empress on all those coins reflected changes in her appearance from a young girl to a mature woman and mother of thirteen children. Thus far, seven different hairstyles were established on portraits of the empress and they can serve as markers for exact dating. The characteristics of our medallion suggest datation in the period between Faustina's marriage to Marcus Aurelius and her death in 175 AD. Several coins with her portrait that were found in Ivoševci (*Burnum*) and Nadin (*Nedinum*) are also kept in the Museum of the Croatian Archaeological Monuments.

The reverse of the medallion contains a representation of the personification of fortune, the goddess *Fortuna*. She is represented as half-nude young woman sitting on a throne and holding a *cornucopia* in her right hand and a helm that rests on a ball in her left hand. There is a coronet on her head and a cloak over her legs. In front of her there is a boy who is giving her ears of grain, and behind her there is a pillar with profiled top on which stands a small statue of *Spes*, personification of hope.

Fortuna appears on large number of imperial coins dating from Augustus to Diocletian. It is usually represented as a young woman dressed in *stola* in a standing or sitting position, holding in her right hand a helm that stands on a prow of a ship or on a ball, and in her left hand there is a *cornucopia*, which is her main and essential symbol. On some types of coins, she is represented with a wheel at her legs or below her seat. Sometimes she holds a messenger's staff, *KADUCEJ*, or her arm rests on a small pillar. She also appears in company with other deities such as the personification of hope, *Spes*. Inscriptions on coins feature numerous attributes given to this goddess by Romans. The most frequent combination is *Fortuna Augusta* or *Augusti*. Iconography of our medallion is closest to *Fortuna Redux* who received sacrifices and gratitude for the happy return of the ruler, but it could also be *Fortuna Muliebris*, a deity especially inclined to women. They both appear on *denari* of Faustina the Younger. It seems that the empress personally worshiped *Fortuna Muliebris* and was grateful to her for the fortunate fact that she was born as a daughter of one emperor and married another one. However, although both of them have appropriate attributes, neither *Fortuna* was ever depicted in scenes similar to that on our medallion. *Fortuna Redux* does not even appear in the regular series of coins representing Faustina the Younger. There are two other Faustina's medallions on which the seated *Fortuna* with appropriate attributes is also accompanied by a nude boy and a pillar with personification of hope, *Spes*. One of them is in Madrid and is rather worn out, while the other one is already mentioned example from Rome that was adapted in later periods, so that the important details were lost. A direct analogy for this scene is the reverse of the bronze

medallion of Julia Domna, wife of Septimius Severus, that is kept in Paris. Beside the identical scene, the medallion contains the inscription: *Fortunae Felici*. Therefore, we presume that young, seated woman on our medallion represents *Fortuna* with the attribute *Felix*.

The scene on the reverse indicates that this medallion served as a New Year celebration gift. Such medallions usually depict scenes symbolizing different good wishes for people to whom they were given. There are also scenes that reflect desired abundant crops and fertile earth. Some of these scenes are representations of the four seasons, nude boys (*putto*) with *cornucopia*, different personifications such as *Abundancia*, *Liberalitas*, *Felicitas* and others. A wish for a fertile new year is expressed on New Year's medallions depicting goddesses *Tellus* and *Ceres*, and other deities that could be linked to fertility of the soil and agriculture such as *Sol*, *Triptolemus* and *Providencia* represented in the form of a sowing woman. *Bonus Eventus*, Mercury as a symbol of good fortune in the coming year, and Janus, patron of every beginning, were also represented on such medallions, especially in the first half of the second cen-

ture. Inscriptions on those medallions almost always mention good fortune and therefore, frequently contain words *felicitas* or *felix* (e.g. *temporum felicitas*, *saeculi felicitas*, *felicia tempora*). This is also linked with the wish for fertility of earth in the coming year. Happiness, hope, fertility of earth and abundance that are symbolically represented on Faustina's medallion from Podgrade obviously illustrate best wishes for a New Year. Therefore, there is no doubt that this medallion had the function of *strena*, that is, a gift presented on occasion of a New Year's celebration. Smile on the face of the seated *Fortuna* served as a guarantee of a successful year to the person who received it. That person took this medallion as a dear object to his/her grave in the vicinity of the Roman *municipium Asseria* where he/she had probably lived.

The medallion of Faustina the Younger from Podgrade is a very important find from the Roman period because it is very rare and because it was found *in situ* in a grave which presents closed archaeological unit. It is by all means one of the most beautiful and most valuable examples of Roman medallions in general.

Translated by H. Potrebica